

Differences between the Style of the Nahj al-Balagha's Letters in terms of "Vocabulary Richness" and "Literary style" (Letters 23, 30 and 73 as case study)

Vol. 13, No. 1, Tome 67
pp. 233-259
March & April 2022

Isa Motaghizadeh^{1*} , Ali Hajikhani², & Somayyeh Modiri³

Abstract

Authors usually choose the most appropriate style to influence the reader's mind. Style plays an important role in conveying content because people's desire to read a story depends largely on its writing style. Style is the mirror of the author and therefore, its change indicates the effect of external and internal factors on the style's owner. Stylistics is the knowledge that describes the characteristics of a text and then the relation between these features and the text, and one of its branches is Statistical Stylistics. This approach takes into account the quantity of lexical phenomena in the text and based on the results of this survey, rules. In other words, it uses quantity to achieve quality. This article deals with statistical stylistics in the Nahj al-Balagha's letters. Letters 23, 30 and 73 were selected as samples and their style differences were extracted using two statistical theories, Busemann's equation and Johnson's theory, using the descriptive-analytical and statistical method. The result of applying these two theories to the selected samples is that according to Busemann's equation, style of the letter 30 is more literary than the other two letters, and style of letter 23 and 73 are almost similar. Also, according to Johnson's theory, the vocabulary richness in the letter 73 is more than the other letters, and letters 23 and 30 have approximately the same vocabulary richness. The results indicate the obvious effect of social conditions on how words are chosen by Imam Ali (PUH).

Keywords: Statistical Stylistics, Busemann, Johnson, the Nahj al-Balagha's letters

Received: 4 April 2021
Received in revised form: 12 April 2021
Accepted: 25 April 2021

1. Corresponding Author: Professor, Department of Arabic Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran; E-mail: motaghizadeh@modares.ac.ir,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5486-6059>

2. Associate Professor, Department of Quraan and Hadith Sciences, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

3. M.A, Arabic Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

1. Introduction

The author's style and how he chooses the words plays the most essential role in the correct transmission of meanings to the readers. Accurate identification and analysis of each person's style will help to understand his/her content. One of the newest branches of rhetoric that deals with this issue is statistical stylistics.

Statistical stylistics uses quantity to achieve quality and with the help of it, we will be able to recognize the characteristics of texts and compare them from different aspects. In this field, there are different theories; Including: Johnson's theory, Youl's theory, Busemann's equation, entropy, NLP, etc. So far, a complete and one hundred percent accurate way to identify an author's style has not been introduced, and all that has been done is an effort to improve the method of identifying and distinguishing authors' style.

This research is an attempt to identify Imam Ali's style, using existing theories, which have not yet become science. In order to achieve this goal, we have used two theories to examine two factors of the theorists' desired factors and achieve more accurate results; So we chose Johnson's theory and Busemann's equation.

One of the conditions for the application of these two theories is the equality of the number of words in the selected texts and also their similarity in some fields (Maslough, 1993, pp. 89 and 105); Therefore, in this study, from among 19 general categories of letters (Dashti, 2016, p. 357), we selected the "ethical category" and selected three letters 23, 30 and 73, with 84, 88 and 82 words, as samples. Therefore, they do not differ much in terms of subject and the number of words.

2. Literature Review

Statistical stylistics is based on achieving the stylistic features of a literary work using quantity and numerical values, and to achieve this goal, it counts

the lexical elements of the literary work or the length of words and sentences, Or focuses on the relationship between adjectives, nouns, and verbs (Blith, 1989, p. 37). The use of statistical methods in style analysis has proven to be a reliable method (Biber, 1995). In this research, the output of these methods is used as quantity to achieve quality.

3. Methodology

- **Busemann's equation**

Busemann counts the number of verbs and adjectives and then divides them. The result of this division is used as a criterion for measuring the literary nature of the text; Thus, the higher this ratio in a text, the closer its style to the literary style, and the less, the closer its style to the scientific style (Maslouh, 1992, pp. 73-74). This equation is as follows (the same, p. 77):

$$\frac{\text{Verbs}}{\text{Adjectives}} = \text{Verb Adjective Ratio (VAR)}$$

In this study, we counted the number of verbs and adjectives in each letter and, after calculating the ratio, drew graphs related to it.

- **Johnson's Theory**

In Johnson's method, non-repetitive words are called “types” and the total number of words is called “Tokens”. Therefore, the diversity ratio is called “Type Token Ratio” (TTR) (Maslouh, 1993, p. 91). In this study, we selected the first 80 words from each letter as a sample and divided them into 4 groups (20 words). Then for each example, drew a table and removed the repetitive words.

After obtaining the output of both theories, we discuss the cause of their differences and the effect of social conditions on this difference.

4. Conclusion

This research led to the following results:

- According to Busemann's theory, the highest (VAR) relates to the letter 30 and the lowest to the letter 23; Therefore, the style of letter 30 is more literary than the other two letters, and the style of letters 23 and 73 is similar, but the style of all three letters is literary.
- According to Johnson's theory, in the letter 23 has used the most repetitive words and in the letter 73 has used the least repetitive words; Therefore, the highest vocabulary richness is related to the letter 73 and the lowest is related to the letter 23.
- Differences in the type of verbs used in letters indicate the effect of circumstances on how words are chosen. For example when Imam (PUH) intends to change the behavior of the reader, he has used maximum number of verbs, which indicates the overcoming of emotions.
- Imam (PUH) is tired of correspondence with Muawiyah in letter 73 and avoids repeated conversations. Therefore, this letter has the highest vocabulary richness, but in letter 23, Imam (PUH) intended to clarify his will for the public, so he used more repetitive words to understand the subject well; Therefore, the vocabulary richness of this letter has decreased. On the other hand, the reader of letter 30, unlike the letter 23, is a special person; Therefore, its style is more serious and has more vocabulary richness.
- Since all three letters were written during the caliphate of Imam (PUH), the general conditions for all three letters were the same and slight difference in the results indicates relative stability in the style of letters.

دوماهنامه بین‌المللی

۱۳، ش ۱ (پیاپی ۶۷) فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۱، صص ۲۳۳ - ۲۵۹

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.24.6>

تفاوت سبک نامه‌های نهج‌البلاغه از منظر «غنای واژگانی» و «رویکرد انفعالی» (مطالعه موردی نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳)

عیسی متقی‌زاده^{۱*}، علی حاجی‌خانی^۲، سمیه مدیری^۳

۱. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۳. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۵

چکیده

نویسندگان معمولاً برای اثرگذاری بهتر بر ذهن خواننده، مناسب‌ترین سبک را برمی‌گزینند. سبک نقش مهمی را در انتقال محتوی ایفا می‌کند، زیرا میل و اشتیاق افراد به خواندن یک مطلب، بستگی زیادی به سبک نوشتاری آن دارد. سبک، آیینه تمام‌نمای نویسنده است و لذا تغییر آن، نشان‌دهنده تأثیر عوامل بیرونی و درونی بر صاحب سبک است. سبک‌شناسی دانشی است که به توصیف ویژگی‌های شکلی یک اثر و آنگاه رابطه این ویژگی‌ها با تفسیر اثر می‌پردازد و یکی از شاخه‌های آن، سبک‌شناسی آماری است. این رویکرد، کمیت و شمارش پدیده‌های لغوی در متن را مورد توجه قرار داده و بر پایه نتیجه این آمارگیری، حکم صادر می‌کند؛ به عبارت دیگر، از کمیت برای رسیدن به کیفیت، استفاده می‌کند. این مقاله به سبک‌شناسی آماری در نامه‌های نهج‌البلاغه پرداخته است. نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳ به عنوان نمونه انتخاب شده و تفاوت‌های سبک آن‌ها طبق دو نظریه سبک‌شناسی آماری، یعنی معادله بوزیمان و نظریه جانسون و با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و آماری، پردازش شده است. نتیجه اجرای این دو نظریه بر نمونه‌های انتخابی بدین صورت است که طبق معادله بوزیمان، سبک نامه ۳۰ ادبی‌تر از دو نامه دیگر بوده و سبک نامه‌های ۲۳ و ۷۳ تقریباً مشابه است. همچنین طبق نظریه جانسون، غنای واژگانی نامه ۷۳، بیش از دو نامه دیگر بوده و نامه‌های ۲۳ و ۳۰ تقریباً از غنای واژگانی یکسانی برخوردار هستند. نتایج تحقیق حاکی از تأثیر بارز شرایط اجتماعی بر چگونگی انتخاب کلمات توسط امام علی (ع) است.

واژه‌های کلیدی: سبک‌شناسی آماری، بوزیمان، جانسون، نامه‌های نهج‌البلاغه.

۱. مقدمه

انتقال صحیح مفاهیم به مخاطب، نیاز به گزینش مناسب کلمات دارد، لذا سبک نویسنده و چگونگی انتخاب واژگان توسط وی، اساسی‌ترین نقش را ایفا می‌کند. شناسایی و تحلیل دقیق سبک هر شخص، کمک شایانی به درک صحیح مطالب موردنظر وی خواهد کرد. یکی از جدیدترین رویکردهای علم بلاغت که به این مهم می‌پردازد، سبک‌شناسی آماری^۱ است. سبک‌شناسی آماری از کمیت^۲ برای رسیدن به کیفیت^۳ استفاده کرده و به کمک آن، متون از زوایای مختلف، مورد مقایسه و تحلیل قرار می‌گیرند. در این زمینه، نظریات مختلف و متنوعی وجود دارد؛ از جمله: نظریه جانشون^۴، نظریه یول^۵، معادله بوزیمان^۶، آنتروپی^۷، استفاده از NLP و تاکنون روشی جامع و مانع برای شناسایی سبک یک نویسنده، معرفی نشده و نظریه‌پردازان نیز غالباً به این امر معترف هستند و تمامی کارهای انجام‌شده تاکنون، تلاش‌هایی است جهت تشخیص و تمییز سبک نویسندگان.

غالباً تمامی روش‌های موجود تنها توانسته‌اند از یک جهت، متون را مورد تمییز قرار دهند، برخی نیز مانند یول و همکارانش از مجموعه‌ای از عوامل و با استفاده از نرم‌افزارهای آماری به شناسایی سبک متون می‌پردازند. لیچ^۸ نیز می‌گوید هر شیوه کاربردی تحلیل سبک، تنها برخی از مؤلفه‌ها^۹ را برای تحلیل، انتخاب و از دیگر مؤلفه‌ها صرف‌نظر می‌کند؛ لذا برخی از مطالعات سبک‌شناسی فقط بر یک ویژگی، تمرکز می‌کنند و برخی بر چند ویژگی (Leech, 1981, p. 69؛ به نقل از امیری و پروین، ۱۳۹۵، ص. ۶۷).

هدف این مقاله بررسی چگونگی و علت تغییر سبک در متون دینی است؛ به همین جهت، سبک نوشتاری ائمه^(ع) مورد بررسی قرار خواهد گرفت؛ چراکه ایشان بهتر از هر ادیبی، به شرایط مخاطب و چگونگی بیان مطالب، آگاه هستند.

از میان ائمه معصومین^(ع)، سبک امام علی^(ع) در نهج البلاغه - که «امیر کلام» نامیده می‌شود و کلامش در اوج فصاحت و بلاغت قرار دارد - انتخاب شده و با توجه به نظریات سبک‌شناسی آماری و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و آماری، مورد بررسی قرار گرفت. جهت دستیابی به این هدف، از دو نظریه جانشون و معادله بوزیمان بهره گرفته شد تا دو عامل از عوامل موردنظر نظریه‌پردازان، بررسی شده و نتایج دقیق‌تری به دست آید. جستار حاضر، با پاسخ به سؤالات زیر، به تفاوت‌های سبک امام علی^(ع) در نامه‌های

منتخب از نهج البلاغه و همچنین چگونگی تغییر سبک ایشان، متناسب با تغییر شرایط اجتماعی و نوع مخاطب، می‌پردازد:

۱. طبق نظریه بوزیمان، سبک کدامیک از نامه‌های سه‌گانه منتخب در این پژوهش از نهج البلاغه، ادبی‌تر است؟
۲. طبق نظریه جانسون، غنای واژگانی کدام یک از نامه‌ها بیشتر است؟
۳. رویکرد انفعالی و غنای واژگانی نامه‌ها چگونه با تغییر شرایط اجتماعی و نوع مخاطب، تغییر می‌کنند؟

۲. پیشینه پژوهش

سبک‌شناسی آماری یکی از جدیدترین رویکردهای سبک‌شناسی بوده و مطالعات زیادی – چه به زبان لاتین و چه به زبان‌های عربی و فارسی – در این زمینه، انجام شده که در هر یک به روشی خاص، سبک نویسنده، تشخیص داده شده است. در این بخش، به مرتبط‌ترین آن‌ها با موضوع تحقیق حاضر، اشاره می‌شود:

۱. روشنفکر و همکاران (۱۳۹۲) با تطبیق نظریات جامعه‌شناسی زبان بر شعر «سعاد صباح» به تأثیر مستقیم عاطفه و احساسات بر اشعار وی دست یافته‌اند.
۲. صدقی و زارع برمی (۱۳۹۴) سبک مقامات همدانی و حریری را مقایسه کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که سبک مقامات همدانی، ادبی‌تر از مقامات حریری است.
۳. حاجی‌خانی و فرهنگ‌نیا (۱۳۹۵) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده‌اند که نسبت فعل به صفت در خطبه شقشقیه و خطبه همام و همچنین سایر خطبه‌های در نظر گرفته شده در این آمارگیری، اختلاف چندانی ندارند و لذا سبک نویسنده این خطبه‌ها، مشابه بوده، پس نویسنده آن‌ها یکی است.

۴. امیری و پروین (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «بررسی مقایسه‌ای سبک ادبی و علمی در خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه برپایه معادله بوزیمان» به این نتیجه رسیده‌اند که سبک خطبه‌های نهج البلاغه، بیشتر به سبک ادبی نزدیک است، اما در مواردی که مخاطب، اشخاص هستند، سبک امام^(ع) به سبک علمی، نزدیک‌تر می‌شود.

۵. ناظمیان و همکاران (۱۳۹۶) آرایه‌های بدیع در خطبه غراء را از منظر سبک‌شناسی

آماري تحليل کرده و به اين نتيجه رسيده‌اند که از ميان آرايه‌هاي لفظي، «سجع متوازي» و «موازنه» و از ميان آرايه‌هاي معنوي، «تضاد» بيشترين کاربرد را در اين خطبه دارند.

۶. صدقي و همکاران (۱۳۹۶) نمونه‌هاي تصادفي از رساله التوابع و الزوابع و رساله الغفران را موردقياس قرار داده و نتيجه گرفته‌اند که رساله ابن شهيد نسبت به رساله معري، ادبي‌تر است.

۷. ناعمي و ترابي حور (۱۳۹۸) ادبيت سبک مجموعه شعري «قالت لي السمراء» نزار قباني و «رستاخيز» سيمين بهبهاني را بررسي کرده و به اين نتيجه رسيده‌اند که سبک سيمين بهبهاني، ادبي‌تر از سبک نزار قباني است.

۸. آقائي و همکاران (۱۳۹۹) زبان و سبک گفتار در نمايشنامه «مجنون محبت» را بررسي کرده و به اين نتيجه رسيده‌اند که شخصيت مورد مطالعه، توانايي اثرگذاري بر محيط و اطرافيانش را ندارد.

۹. متقي زاده و همکاران (۱۴۴۱ق) موازنه‌اي ميان نامه ۷۴ نهج البلاغه و دعا ۳۸ صهيغه سجديه انجام داده و به اين نتيجه رسيده‌اند که طبق معادله بوزيمان، سبک صهيغه سجديه به سبک ادبي، نزديک‌تر بوده و طبق نظريه جانسون، غناي واژگاني صهيغه سجديه، بيش از نهج البلاغه است.

هريك از كارهاي ذكرشده، متن‌ها را از يك جهت، موردمقايسه قرار داده‌اند، اما در اين مقاله، نامه‌هاي نهج البلاغه از دو منظر، موردمقايسه قرار خواهند گرفت؛ يعني علاوه بر اينكه بين سبک ادبي و سبک علمي، تميز داده خواهد شد، غناي واژگاني آن‌ها نيز مقايسه شده و علت اختلاف‌هاي موجود، تبين خواهد شد.

۳. چارچوب نظري

۳-۱. سبک‌شناسي آماری

ويژگي‌هاي سبک را مي‌توان از نظر قانون آماری توصيف کرد (Herdan, 1964). سبک‌شناساني که قصد دارند به دقت علمي دست يابند، براي محاسبه تکرار نسبي ويژگي‌هاي سبک‌شناسي از روش‌هاي کمي استفاده کرده و غالباً براي ترسيم جداول تکرار ويژگي‌هاي تميزدهنده سبک‌ها از محاسبات الکترونيکی^{۱۰} بهره مي‌گیرند (خفاجي و همکاران، ۱۴۱۲ق، ص. ۲۱).

سبک‌شناسی آماری، بر پایه دستیابی به ویژگی‌های سبک‌شناسی یک اثر ادبی با استفاده از کمیت و ارزش‌های عددی، استوار است و برای تحقق این هدف، عناصر لغوی^{۱۱} اثر ادبی را شمرده و یا بر طول کلمات و جمله‌ها و یا ارتباط بین صفت‌ها، اسم‌ها و فعل‌ها تمرکز می‌کند (بلیث، ۱۹۸۹، ص. ۳۷) و ثابت شده است که استفاده از روش‌های آماری در تحلیل سبک، یک روش قابل‌اعتماد است (Biber, 1995).

۲-۳. معادله بوزیمان

در این روش، تعداد فعل‌ها و صفت‌ها را شمرده و سپس خارج قسمت نوع اول به نوع دوم را به دست می‌آوریم. حاصل این تقسیم به عنوان معیاری برای سنجش ادبی بودن متن، به کار می‌رود؛ بدین صورت که هر چه این نسبت^{۱۲} در یک متن، بیشتر باشد، سبک آن به سبک ادبی^{۱۳}، نزدیک‌تر بوده و هرچه کمتر باشد، سبک آن، به سبک علمی^{۱۴}، نزدیک‌تر است (مصلوح، ۱۹۹۲، صص. ۷۳-۷۴). این معادله به صورت زیر است:

$$\frac{\text{تعداد فعل‌ها}}{\text{تعداد صفت‌ها}} = \text{نسبت فعل به صفت}$$

این نسبت در زبان انگلیسی، اختصاراً VAR (Verb Adjective Ratio) نامیده می‌شود، اما ما آن را «ن‌فص» (نسبت فعل به صفت) می‌نامیم (همان، ص. ۷۷). برخی موارد در شمارش افعال، مستثنی می‌شوند؛ از جمله:

۱. افعال ناقصه (کان و اخوات آن)؛ ۲. افعال جامد؛ مانند: «نعم» و «بئس»؛ ۳. افعال شروع و مقاربه؛ مانند: «کاد». در مورد شمارش صفات نیز، مواردی مانند: جمله‌ای که صفت واقع می‌شود و شبه‌جمله متعلق به محذوف را در شمارش به حساب نمی‌آوریم، ولی سایر صفات از جمله: جامد مؤول به مشتق، مصدری که صفت واقع شده، اسم موصولی که بعد از اسم معرفه قرار بگیرد، منسوب و اسم اشاره بعد از معرفه، در شمارش به حساب می‌آیند (همان، ص. ۷۸).

۳-۳. نظریه غنای واژگانی^{۱۵} جانسون

روش‌های شناسایی سبک زیادی برای سنجش غنای واژگان نویسنده، پیشنهاد شده‌اند؛ برای مثال: نسبت تنوع کلمات^{۱۶}، کلماتی که یک بار تکرار شده‌اند و کلماتی که دو بار تکرار شده‌اند

(Stamatatos & others, 1999, p. 158). جانسون، کلمات غیر تکراری را Types و تعداد کل کلمات را Tokens نامیده و لذا نسبت تنوع Type Token Ratio و به اختصار (TTR) نامیده می‌شود (مصلوح، ۱۹۹۳، ص. ۹۱).

۴-۳. روش تحقیق

برای معرفی دقیق سبک یک فرد، لازم است فاکتورهای مختلفی در نظر گرفته شوند؛ چنان‌که در برخی کارهای انجام‌شده (غالباً به زبان لاتین) مشاهده می‌شود که به جای استفاده از یک معیار واحد، برای دستیابی به نتایج بهتر، به ترکیبی از توابع تشخیص سبک در ترکیب با تکنیک‌های آماری چندمتغیره روی آورده‌اند (Stamatatos et al., 2000, p. 478). از آنجا که یک مقاله، ظرفیت بررسی تمامی مؤلفه‌های شناسایی سبک را ندارد، دو نظریه بوزیمان و جانسون انتخاب شدند تا تفاوت‌های سبک نامه‌های نهج البلاغه از دو دیدگاه مختلف، موشکافی شوند.

یکی از شرط‌های تطبیق این دو نظریه، تساوی تعداد کلمات متون انتخاب‌شده و همچنین تشابه آن‌ها در برخی زمینه‌هاست (مصلوح، ۱۹۹۳، ص. ۸۹، ۱۰۵)؛ لذا در این تحقیق باید نامه‌هایی انتخاب شوند که از نظر تعداد کلمات، تقریباً مساوی بوده و موضوع و مضمون آن‌ها نیز مشابه باشد. فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه، نامه‌های نهج البلاغه را در ۱۹ دسته کلی قرار می‌دهد (دشتی، ۱۳۹۵، ص. ۳۵۷). از آنجایی که یک مقاله، ظرفیت بررسی تمامی دسته‌ها را ندارد، به بررسی «دسته اخلاقی» اکتفا شده و از میان نامه‌هایی که در این دسته، قرار می‌گرفتند، سه نامه ۲۳، ۳۰ و ۷۳ که تعداد کلمات آن‌ها تقریباً یکسان است، انتخاب شدند. این نامه‌ها به ترتیب، دارای ۸۴، ۸۸ و ۸۲ کلمه هستند، لذا از جهت موضوع و تعداد کلمات، اختلاف چندانی ندارند و شرایط تطبیق هر دو نظریه را دارند.

۴. تطبیق معادله بوزیمان و نظریه جانسون بر نمونه‌ها

نهج البلاغه مشتمل بر ۷۹ نامه است که در این تحقیق، سه نامه ۲۳، ۳۰ و ۷۳ انتخاب شده‌اند. نامه ۲۳ از سخنان آن حضرت است که پیش از شهادتش به‌عنوان وصیت فرمود و نامه‌های ۳۰ و ۷۳ از نامه‌های آن حضرت^(ع) به معاویه است.

۴-۱. معادله بوزیمان

با توجه به تعریف بوزیمان از فعل و صفت، فعل‌ها و صفت‌های مربوط به هریک از نامه‌ها در جدول ۱، آورده شده‌اند:

جدول ۱: فعل‌ها و صفت‌ها در نامه‌های نهج/البلاغه

Table 1: Verbs and adjectives in the Nahj al-Balagha's letters

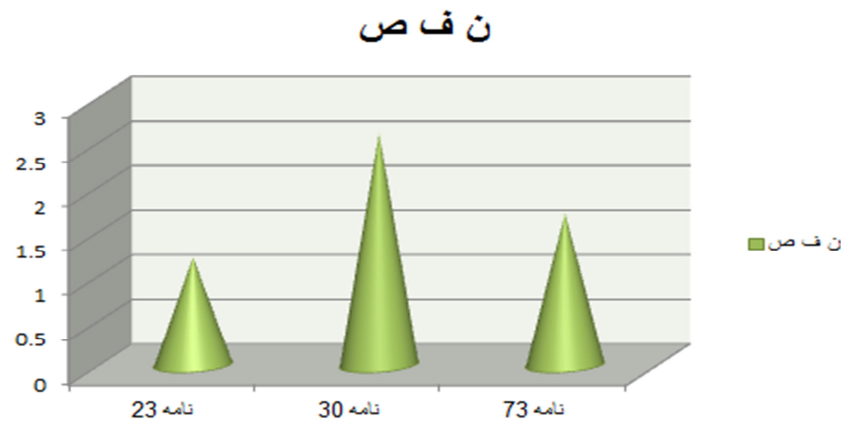
نامه	فعل‌ها	صفت‌ها
نامه ۲۳	تَشْرَكُوا - وَجَدَ - أَقِيمُوا - أَوْقِدُوا - أَتَى - أَفْن - أَغْفُ - فَاعْفُوا - تُحِبُّونَ - يَغْفِرُ - فَبِأَنَّى - كَرِهْتَهُ - أَكْثَرْتَهُ - وَرَدَ - تُضَيِّعُوا	الْعُمُودَيْنِ - الْمَصْبَاحَيْنِ - طَالِعٌ - مِيعَادِي - وَلِيٌّ - مُفَارِقُكُمْ - وَارِدٌ - الْأَثَرَارِ - خَيْرٌ - طَالِبٌ - قَارِبٌ - صَاحِبُكُمْ
نامه ۳۰	فَاتَى - انْظُرْ - ارْجِعْ - لَا تُعْذِرْ - يَرْدُهَا - يُخَالِفُهَا - أَحَلَّ - غَيْرَ - خَبَطَ - جَارَ - نَكَبَ - بَيْنَ - تَنَاهَتْ - أَجْرَبْتَ - أَوْلَجْتِكِ - أَوْرَدْتُكِ - أَفْحَمْتُكِ - أَوْعَرْتُ	الْأَنْكَاسُ - أَغْلَامًا - مُطْلَبَةٌ - نَهْجَةٌ - نِيرَةٌ - وَاضِحَةٌ - الْأَكْيَاسُ
نامه ۷۳	تَحَاوَلْنِي - تَرَاوَعْنِي - تَأَذَّنَ - يَبْهُظُهُ - يَدْرِي - يَأْتِي - أَقْسِمُ - اَعْلَمُ - تَهْلِسُ - تَقْرَعُ - لَوْصَلْتُ - تَبْطَلِكُ - تَرَاوَعُ - تَكْذِبُهُ	قَوَارِعُ - مُخْطَلِيٌّ - الْقَائِمُ - الْمُتَحَبِّرُ - النَّائِمُ - الْمُسْتَقِيلُ - شَبِيهٌ - مُوَهَّنٌ

برای نمونه، نامه ۲۳، دارای ۱۵ فعل و ۱۲ صفت بوده، پس نسبت «ن‌فص» در آن برابرست با: ۱۰۲=۱۵/۱۲. جدول و نمودار ۲ «ن‌فص» را در نامه‌های منتخب، نشان می‌دهند:

جدول ۲: «ن‌فص» در نامه‌های نهج/البلاغه

Table 2: VAR in the Nahj al-Balagha's letters

نامه	فعل	صفت	ن‌فص
نامه ۲۳	۱۵	۱۲	۱۰۲
نامه ۳۰	۱۸	۷	۲۰۶
نامه ۷۳	۱۴	۸	۱۰۷

شکل ۱: نمودار «ن ف ص» در نامه‌های نهج البلاغه

Figure 1: Chart (VAR) in the Nahj al-Balagha's letters

نتایج جدول و نمودار نشان می‌دهند که سبک نامه ۳۰ ادبی‌تر از سبک دو نامه دیگر بوده و سبک نامه ۲۳ و نامه ۷۳ اختلاف چندانی ندارند؛ به گونه‌ای که سبک نامه ۷۳، فقط ۰.۵ درصد ادبی‌تر از سبک نامه ۲۳ است. با وجود این، سبک هر سه نامه، ادبی بوده، زیرا در هر سه، از تعداد فعل‌های بیشتری نسبت به صفت استفاده شده است. همچنین اختلاف بیشترین و کمترین «ن ف ص» در میان نامه‌ها، $2.7 - 1.4 = 1.3$ است که تقریباً ناچیز بوده و نشان‌دهنده ثبات نسبی در سبک نامه‌های منتخب است.

تعداد فعل‌های دو نامه ۲۳ و ۷۳ تقریباً مشابه است (فقط یک واحد اختلاف دارند)، اما تعداد صفت‌های نامه ۲۳، ۴ واحد بیش‌تر از نامه ۷۳ بوده که موجب شده نسبت «ن ف ص» در آن، کم‌تر از نامه ۷۳ باشد.

برخی از عوامل اثرگذار در افزایش یا کاهش «ن ف ص» در نامه‌های انتخابی از نهج البلاغه عبارت‌اند از:

الف) عواملی که مربوط به ساختار کلام هستند:

۱. متن‌های مکتوب در مقایسه با کلام شفاهی از «ن ف ص» کم‌تری برخوردار هستند (مصلوح، ۱۹۹۲، ص. ۸۰). از آنجایی که نمونه‌های انتخابی ما، نامه‌های نهج البلاغه هستند و

نامه‌ها نیز مکتوب هستند، همان‌طور که نتایج نیز نشان می‌دهند، نسبت «ن فص» در آن‌ها کم است؛ هرچند اختلافاتی نیز میان آن‌ها وجود دارد.

۲. گفت‌وگو

یکی از ویژگی‌های نامه‌های منتخب این است که در هر سه، گویی امام^(ع) در حال گفت‌وگو با مخاطب خود (عموم مسلمانان، معاویه) است و فقط سخنان منطوق خود را مکتوب فرموده است. این ویژگی در نامه ۳۰ بارزتر است. همین امر سبب بسامد بالای افعال در این نامه و در نتیجه، افزایش «ن فص» و رویکرد انفعالی آن شده است.

۵. لحن و نوع بیان

لحن نیز از جمله عواملی است که ادبیّت اثر را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ یعنی هرچه عاطفه و احساسات، شدیدتر باشد، کلمات و جملات، نرم و آهنگین می‌شوند که باعث ادبیّت بیش‌تر اثر ادبی می‌شود؛ ولی هرچه کلمات کوبنده و سخت باشند، از ادبیّت اثر می‌کاهد (ناعمی و ترابی حور، ۱۳۹۸، ص. ۱۳۸). در نامه ۳۰ که امام^(ع) قصد دارند هرطور شده معاویه را از کارهای خود باز دارند، غلبه احساس بر کلامشان هویداست و از بیش‌ترین تعداد فعل استفاده کرده‌اند که سبب شده رویکرد انفعالی و در نتیجه، درجه ادبیّت آن، بیش از دو نامه دیگر باشد. نوع فعل‌های به‌کار گرفته شده در یک متن نیز علاوه بر تعداد آن‌ها می‌تواند بیانگر مفهومی خاص باشد. در نامه‌های منتخب، از انواع مختلف فعل‌ها به‌صورت زیر استفاده شده است:

جدول ۳: فعل‌های به‌کار رفته در نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳

Table 3: Verbs used in letters 23, 30 and 73

نامه	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل امر	فعل نهی
نامه ۲۳	۵	۵	۳	۲
نامه ۳۰	۱۲	۳	۳	۰
نامه ۷۳	۲	۱۱	۱	۰

با توجه به فرازهای ابتدایی هر سه نامه، مشخص می‌شود که نامه‌های ۲۳ و ۳۰ — که هدف امام (ع) ایجاد تغییر در رفتار مخاطب است — با افعال امر و نهی شروع می‌شوند

«وَصَيِّتِي لَكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا ... فَلَا تُضَيِّعُوا ... أَقِيمُوا ...» «فَاتَّقِ ... أَنْظِرْ ... وَارْجِعْ ...» اما در نامه ۷۳ بیش‌تر فعل‌ها از نوع مضارع هستند که دلالت بر پویایی و استمرار دارند و تنها یک بار و آن هم در انتهای نامه از فعل امر استفاده کرده‌اند: «... إِنَّكَ إِذْ تُحَاوِلُنِي الْأُمُورَ وَتُرَاجِعُنِي ... وَ تَهْلِسُ اللَّحْمَ وَاعْلَمْ أَنَّ الشَّيْطَانَ...».

امام ^(ع) با این کار نشان داده‌اند که در زمان حال، از مکاتبه با شخصی همچون معاویه به ستوه آمده‌اند و این خستگی، ادامه دارد، به‌گونه‌ای که امید به تغییر آن وجود ندارد؛ به‌عبارتی، این شیوه تعبیر امام ^(ع) حاکی از آن است که حال معاویه، اکنون چنین است و گویی پیوسته تا ابد نیز چنین خواهد ماند.

با نگاهی کلی، مشاهده می‌شود که در نامه ۲۳ توزیع یکسانی بین فعل‌ها صورت گرفته است؛ ه ماضی (فَجَانِي، كَرِهْتُهُ، اُنْكُرْتُهُ، وَرَدَّ، وَجَدَ)، ه مضارع (أَبْقَى، أَفْنَى، يَغْفِرُ، تُحِبُّونَ، أَعْفَى) و ه امر و نهی (أَلَّا تُشْرِكُوا، فَلَا تُضَيِّعُوا، أَقِيمُوا، فَأَعْفُوا، أَوْقِدُوا).

گویی که هدف امام ^(ع) این بوده که در وصیت خود به مسلمانان، روزگار را به سه قسمت مساوی تقسیم کنند و با استدلال و دلیل و منطق، بفرمایند در گذشته، چه شده، اکنون وضع چنین است و در آینده، چه باید کرد و برای توصیف رخداد هر زمان، بیش‌تر از صفات کمک گرفته‌اند که سبب کاهش «نفص» در این نامه، نسبت به دو نامه دیگر و در نتیجه، نزدیک شدن به سبک علمی شده است؛ لذا دلالت بر نقش آشکار شرایط کتابت و حال مخاطب بر تغییر رویکرد انفعالی و درجه ادبیت نامه دارد.

۶. پیچیدگی

نتایج نشان از تأثیر مقتضای حال و نوع مخاطب بر کلام امام ^(ع) دارد؛ چراکه نامه ۲۳ درواقع وصیت‌نامه حضرت ^(ع) بوده و امام ^(ع) در واپسین لحظات عمر شریفشان، همچون پدری دلسوز، نگران امت محمد ^(ص) هستند و آنان را به حفظ دین تشویق می‌کنند؛ لذا سبک آن، جدی‌تر بوده و از سبک ادبی، فاصله گرفته است اما در نامه ۷۳ چون امام ^(ع) از احساسات خود نسبت به کارهای معاویه صحبت می‌کنند، کلام ایشان، انفعالی‌تر بوده و از درجه ادبیت بالاتری برخوردار است.

از سویی دیگر، نامه‌های ۳۰ و ۷۳ با وجودی که هر دو در خطاب به معاویه نوشته

شده‌اند، سبک نامه ۳۰ به سبک ادبی، نزدیک‌تر است، زیرا نامه ۳۰ درواقع ارشاداتی برای معاویه است و قصد نصیحت او را دارند و جهت تبیین امر، بیش‌تر از افعال استفاده می‌کنند؛ مانند: اَنْظُرْ - ارْجِعْ - خَبَطْ؛ ولی در نامه ۷۳ درواقع امام (ع) از کارهای معاویه به ستوه آمده و با ناراحتی به بیان حال خود و شدت خستگی خویش از نصیحت معاویه می‌پردازد و جنبه استدلال، غلبه کرده و از سبک ادبی، فاصله گرفته و تعداد فعل‌های آن، ۴ واحد کمتر و تعداد صفات آن، یک واحد بیشتر از نامه ۳۰ است؛ مانند: مُوهَنْ - مُحْطَى - الْمُتَحَيِّرُ؛ لذا سبک نامه ۳۰ نسبت به نامه ۷۳ ادبی‌تر است.

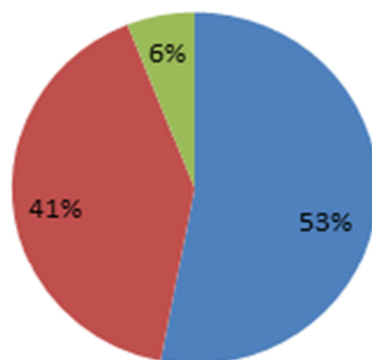
۷. آرایه‌های لفظی

یکی از ویژگی‌های سبک ادبی، استفاده از آرایه‌ها و صور بیان است (فلاحی و همکاران، ۱۳۲۰: ۲۰۱۴). این ویژگی در نامه ۳۰ به‌خوبی دیده می‌شود، زیرا در این نامه از آرایه‌های مختلفی استفاده شده است؛ همچون: ۱. سجع (لَذِيكَ، عَلَيْكَ) (الْأَكْيَاسُ، الْأَنْكَاسُ) (نِعْمَتَهُ، نِقْمَتَهُ) (خُسْرٍ، كُفْرٍ) (أَوْلَجْتِكَ، أَقْحَمْتِكَ) (الْمَهَالِكِ، الْمَسَالِكِ)، ۲. طباق (يُرِدُّهَا، يُخَالِفُهَا) (الْأَكْيَاسُ، الْأَنْكَاسُ) (أَوْرَدْتُكَ، أَوْعَرْتُكَ)، ۳. ترصیع (أَوْلَجْتِكَ شَرًّا، أَقْحَمْتِكَ غَيًّا، أَوْرَدْتُكَ الْمَهَالِكِ، أَوْعَرْتُ عَلَيْكَ الْمَسَالِكِ) و ۴. تأکید (فَنَفْسُكَ نَفْسُكَ). همچنین در این نامه بسیار از صفت و جمله وصفی استفاده شده است؛ همچون: أَغْلَامًا وَأَضِحَّةً؛ سُبُلًا نَبْرَةً مَحَجَّةً نَهْجَةً؛ غَايَةً مُطْلَبَةً؛ يُرِدُّهَا الْأَكْيَاسُ؛ يُخَالِفُهَا الْأَنْكَاسُ.

وجود انواع مختلف آرایه‌ها در این نامه، سبب شده است تا دارای ۱۲ صفت باشد؛ یعنی تعداد صفات آن، ۱۰۷ برابر تعداد صفات نامه ۳۰ و ۱۰۵ برابر نامه ۷۳ است. باوجوداین، نسبت «ن‌فص» در آن پایین‌تر است؛ چون تعداد فعل‌های آن نیز به تناسب صفات آن، زیاد است. در نامه ۷۳ نیز نسبت به نامه ۲۳ از آرایه‌های ادبی بیشتری استفاده شده است؛ برای مثال، نامه ۷۳ شامل آرایه‌های مختلفی، همچون: ۱. سجع (جَوَابِكَ، كِتَابِكَ) (مُوهَنْ، مُحْطَى) (الْأُمُورِ، السُّطُورِ) (الْمُسْتَنْقِلِ النَّائِمِ، الْمُتَحَيِّرِ الْقَائِمِ) (تَقَرَّعَ الْعَظْمَ، تَهَلَّسَ اللَّحْمَ)، ۲. طباق (لَهُ، عَلَيْهِ)، ۳. ترصیع (تَحَاوَلْنِي الْأُمُورَ وَتَرَاوَجْنِي السُّطُورَ) (كَالْمُسْتَنْقِلِ النَّائِمِ تَكْذِبُهُ أَحْلَامُهُ وَ الْمُتَحَيِّرِ الْقَائِمِ يَبْهُظُهُ مَقَامُهُ) (تَقَرَّعَ الْعَظْمَ وَ تَهَلَّسَ اللَّحْمَ)، ۴. تشبیه (مُوهَنْ رَأْيِي) (مُحْطَى فِرَاسَتِي) (كَالْمُسْتَنْقِلِ النَّائِمِ) (الْمُتَحَيِّرِ الْقَائِمِ) و ۵. تشبیه مقلوب (أَنَّهُ بِكَ شَبِيهٌ) استفاده شده است، درحالی‌که برای

نمونه، تشبیه در نامه ۲۳ فقط در دو مورد به کار رفته است: (كَقَارِبٍ وَرَدَ) (طَالِبٍ وَجَدَ)، پس درجه ادبیت آن کم‌تر است؛ لذا مشاهده می‌شود همان‌طور که طبق معادله بوزیمان، سبک هر سه نامه، ادبی است، از ویژگی‌های آثار ادبی نیز برخوردار هستند.

■ نامه 30 ■ نامه 73 ■ نامه 23

شکل ۲: نمودار آرایه‌های لفظی در نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳

Figure 2: Diagram of the word arrays in letters 23, 30 and 73

ب) عواملی که مربوط به محتوای کلام هستند:

۱. سن، ۲. جنس؛ از آنجایی که نویسنده هر سه نامه، امام علی (ع) است، این دو عامل، تأثیری در افزایش یا کاهش «نفس» نخواهند داشت.

۲-۴. نظریه جانسون

از هر یک از سه نامه ۲۳، ۳۰ و ۷۳، ۸۰ کلمه اول را برای نمونه انتخاب و آن‌ها را به ۴ دسته ۲۰ کلمه‌ای تقسیم می‌کنیم. سپس برای هر نمونه، جدول مستقلی ترسیم کرده و کلمات تکراری را خط می‌زنیم.

۴-۲-۱. معیارهای تکرار

۱. فعل‌ها را با وجود اختلاف در صیغه، مفرد، مثنی، جمع بودن، مذکر، مؤنث بودن، یک کلمه حساب می‌کنیم.
 ۲. اگر اسم‌ها از نظر مفرد، مثنی و جمع بودن، اختلاف داشتند، آن‌ها را کلمات غیرتکراری حساب نمی‌کنیم.
 ۳. اختلاف اسم‌ها از نظر مذکر و مؤنث بودن، سبب شمارش در کلمات غیرتکراری نمی‌شود.
 ۴. حروفی که به قبل و یا بعد از کلمه اصلی، متصل می‌شوند، معیاری برای تنوع کلمات نخواهند بود.
 ۵. اسم‌های اشاره و موصول، مذکر و مؤنث بودن، مفرد، مذکر یا جمع بودن آن‌ها در شمارش به حساب نمی‌آیند.
- جدول‌های زیر، نتایج اجرای نظریه جانسون بر نمونه‌های انتخابی را نشان می‌دهند:

جدول ۴: جدول قیاس جانسون برای تنوع کلمات نامه ۲۳

Table 4: Johnson's table for vocabulary diversification in the letter 23

کلمات غیرتکراری: ۱۷ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۸۵٪

وَصِيَّتِي	لَكُمْ	أَلَا	تُشْرِكُوا	بِاللَّهِ	شَيْئًا	وَ	مُحَمَّدٌ	فَلَا	تُضَيِّعُوا
سُنَّتُهُ	أَقِيمُوا	هَذَيْنِ	الْعُمُودَيْنِ	وَ	أَوْقِدُوا	هَذَيْنِ	الْمُصْبَاحَيْنِ	وَ	خَلَاكُمْ

کلمات غیرتکراری: ۱۵ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۷۵٪

ذَمُّ	أَنَا	بِاللَّامِ	صَاحِبِكُمْ	وَ	الْيَوْمَ	عِبْرَةً	لَكُمْ	وَ	غَدًا
مُفَارِقَكُمْ	إِنْ	أَبَقَ	فَأَنَا	وَلِيٌّ	دَمِي	وَ	إِنْ	أَفَنَ	فَالْفَنَاءُ

کلمات غیرتکراری: ۱۴ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۷۰٪

مِيعَادِي	وَ	إِنْ	أَعَفُ	فَالْعَفْوُ	لِي	قُرْبَةً	وَ	هُوَ	لَكُمْ
حَسَنَتُهُ	فَاعْفُوا	أَلَا	تُحِبُّونَ	أَنْ	يَغْفِرَ	اللَّهُ	لَكُمْ	وَاللَّهُ	مَا

کلمات غیرتکراری: ۱۴ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۷۰٪

فَجَانِي	مِنْ	الْمَوْتِ	وَأَرِدَ	كَرِهَتُهُ	وَ	لَا	طَالِبُ	أَنْكَرَتُهُ	وَ
مَا	كُنْتُ	إِلَّا	كَقَارِبِ	وَرَدَ	وَ	طَالِبِ	وَجَدَ	وَ	مَا

جدول ۵: جدول قیاس جانسون برای تنوع کلمات نامه ۳۰

Table 4: Johnson's table for vocabulary diversification in the letter 30

کلمات غیر تکراری: ۱۹ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۹۵٪								
فَاتَّقِ	اللَّهُ	فِيمَا	لَدَيْكَ	وَ	انْظُرْ	فِي	حَقُّهُ	عَلَيْكَ
ارْجِعْ	إِلَى	مَعْرِفَةِ	مَا	لَا	تُعَذِّرْ	بِجَهَالَتِهِ	فَإِنْ	لِلطَّاعَةِ
أَعْلَامًا								
کلمات غیر تکراری: ۱۵ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۷۵٪								
وَاضِحَةً	وَسَبِيلًا	بَيِّنَةً	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا
يُرْدُهَا	الْأَكْيَاسُ	يُخَالِفُهَا	الْأَكْيَاسُ	مَنْ	نَكَبَ	عَنْهَا	جَارَ	وَسَبِيلًا
کلمات غیر تکراری: ۱۴ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۷۰٪								
خَبَطَ	فِي	التَّيْبِ	وَ	غَيْرَ	اللَّهُ	يَغْمَنَهُ	وَ	أَحَلَّ بِهِ
يَقْمَتُهُ	فَنَفْسُكَ	نَفْسُكَ	فَقَدْ	بَيَّنَ	اللَّهُ	لَكَ	سَبِيلَكَ	وَحَيْثُ
کلمات غیر تکراری: ۱۵ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۷۵٪								
تَنَاهَتْ	بِكَ	أُمُورِكَ	فَقَدْ	أُجْرِيَتْ	إِلَى	غَايَةِ	خُسْرٍ	وَ
كُفِّرَ	فَإِنْ	نَفْسُكَ	قَدْ	أُولَجَّتْكَ	شَرًّا	وَ	أَفْحَمْتُكَ	غَيًّا
وَحَلَّهٖ								

جدول ۶: جدول قیاس جانسون برای تنوع کلمات نامه ۷۳

Table 4: Johnson's table for vocabulary diversification in the letter 73

کلمات غیر تکراری: ۱۸ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۹۰٪								
أَمَّا	بَعْدُ	فَإِنِّي	عَلَى	التَّرَدُّدِ	فِي	جَوَابِكَ	وَ	الِاسْتِمَاعِ
كِتَابِكَ	لِمَوْهَنْ	رَأَيْتُ	وَ	مُحَطُّ	فِرَاسَتِي	وَ	إِنْكَ	إِذْ
تُحَاوِلُنِي								
کلمات غیر تکراری: ۱۸ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۹۰٪								
الْأُمُورَ	وَسَبِيلًا	تَرَاوَعْنِي	السُّطُورَ	كَالْمُسْتَنْقِلِ	النَّائِمِ	تَكْذِبُهُ	أَحْلَامُهُ	وَسَبِيلًا
الْقَائِمِ	يَبْهَظُهُ	مَقَامُهُ	لَا	يَدْرِي	أُ	لَهُ	مَا	يَأْتِي
أَمْ								
کلمات غیر تکراری: ۱۸ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۹۰٪								
الْمُتَحَيِّرِ	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا	وَسَبِيلًا

عَلَيْهِ	و	لَسْتُ	بِهِ	غَيْرَ	أَنْتَ	بِكَ	شَبِيهَ	و	أَقْسَمُ
بِاللَّهِ	إِنَّهُ	لَوْلا	بَعْضُ	الْإِسْتِيفَاءِ	لَوْصَلَتْ	إِلَيْكَ	مِنِّي	فَوَارِعُ	تَقَرُّعُ

کلمات غیر تکراری: ۱۶ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: ۸۰٪

الْعَظْمُ	و	تَهْلِسُ	اللَّحْمُ	و	اعْلَمْ	أَنْ	الشَّيْطَانَ	قَدْ	تَبْطِكُ
عَنْ	أَنْ	تُرَاجِعَ	أَحْسَنَ	أُمُورِكَ	و	تَأْذَنَ	لِمَقَالٍ	نَصِيحَتِكَ	و

جدول زیر، درصد غنای واژگانی هریک از نامه‌ها را نشان می‌دهد:

جدول ۷: نسبت کلی تنوع

Table 7: Over-All TTR

نسبت کلی تنوع	
نامۀ ۲۳	۷۵٪
نامۀ ۳۰	۷۹٪
نامۀ ۷۳	۸۷٪

جهت ترسیم نمودارهای مربوط به غنای واژگانی نامه‌ها، ضروری است شیب خط به‌دست آید؛ لذا ابتدا جداول مربوط به نسبت تنوع تراکمی^{۱۷} و تناقصی^{۱۸} در زیر، ایجاد شده‌اند:

جدول ۸: نسبت تنوع تراکمی

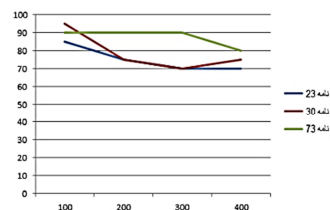
Table 8: Cumulative TTR

۱	۲	۳	۴	
نامۀ ۲۳	۸۵	۸۰	۷۷	۷۵
نامۀ ۳۰	۹۵	۸۵	۸۰	۷۹
نامۀ ۷۳	۹۰	۹۰	۹۰	۸۷

جدول ۹: نسبت تنوع تناقصی

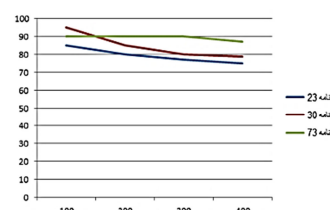
Table 9: Decremental TTR

۱	۲	۳	۴	
نامۀ ۲۳	۸۵	۷۵	۷۰	۷۰
نامۀ ۳۰	۹۵	۷۵	۷۰	۷۵
نامۀ ۷۳	۹۰	۹۰	۹۰	۸۰

شکل ۴: منحنی نسبت تناقص

Figure 4: The Decremental TTR Curve

شکل ۳: منحنی نسبت تراکم

Figure 3: The Cumulative TTR Curve

جدول‌ها و منحنی‌های ترسیم‌شده نشان می‌دهند که بیشترین غنای واژگانی مربوط به نامه ۷۳ و کم‌ترین آن مربوط به نامه ۲۳ است. همچنین نامه ۲۳ و ۳۰ از نظر غنای واژگانی، تفاوت آشکاری ندارند. این تفاوت نیز می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. یکی از دلایل، مراعات سطح درک و فهم مخاطب و نیز تأثیر شرایط اجتماعی بر نحوه گزینش کلمات توسط امام علی^(ع) است. البته شیب کم منحنی‌ها دال بر این است که تفاوت زیادی میان هر سه نامه از نظر غنای واژگانی وجود ندارد؛ چراکه هر سه نامه در زمان خلافت امام^(ع) نوشته شده و علی‌رغم اینکه مخاطب آن‌ها و مقتضای حال، متفاوت است، اما شرایط کلی حاکم بر هر سه نامه، یکسان است، لذا این تفاوت جزئی فقط به تغییر مخاطب و رعایت حال او بر می‌گردد.

کلمات برای نویسنده همانند رنگ برای نقاش است؛ موادی که به‌منظور خلاقیت در اختیار دارد (Yule, 1944, p. 1). در نامه ۲۳ برای اینکه مطلب به‌خوبی در ذهن مسلمانان تبیین شود و در وصیت امام^(ع) جای هیچ‌گونه شک و شبهه‌ای باقی نماند، امام^(ع) از کلمات تکراری بیشتری استفاده کرده‌اند که این امر، سبب کاهش غنای واژگانی این نامه شده است.

ایشان پس از وصیت به توحید و پیروی از سنت پیامبر^(ص) می‌فرمایند: «أَقِيمُوا هَذَيْنِ الْعُمُودَيْنِ وَأَوْقِدُوا هَذَيْنِ الْمِصْبَاحَيْنِ وَخَلَاكُمُ دَمٌّ»، زیرا سنت پیامبر^(ص) عمل کردن به هر واجب و دوری کردن از هر قبیحی است. داستان از این قرار بوده که عدّه زیادی از صحابه، خود را با انجام دادن نافله‌های سخت، به زحمت می‌انداختند. برخی از آن‌ها تمام شب را نماز می‌خواندند و برخی، خوراک و پوشاک را بر خود حرام کرده و به این امر افتخار و با یکدیگر رقابت می‌کردند. مراد امام^(ع) از این سخنان، ترغیب آنان به کم کردن تکالیف محوله است

(ابن ابی الحدید، ۱۳۸۵، صص. ۱۵۰۹-۱۵۱۰)؛ لذا سعی کرده است که متن نامه، ساده و قابل فهم باشد که دلالت بر آسان کردن تکالیف نیز می کند (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰، ج. ۹/ ص. ۲۷۷). امام (ع) در این نامه، مسلمانان را ترغیب به عفو فرموده و امر وی در اینکه ابن ملجم را عفو کنید در معرض بیان حکم مستحبی است (فیض الاسلام، ۱۳۶۵، صص. ۹۱۱-۹۱۲) و برای نشان دادن این رغبت، ۳ بار از کلمه (عفو) و ۱ بار از کلمه آمرزش (يَغْفِرُ) استفاده کرده است. ایشان دوران زندگی خود را به سه مرحله تقسیم می کند که هریک در مقایسه با دیگری، درس عبرتی است برای مخاطب و می فرماید: «روزی که سالم بودم و روزی که در بستم و روزی که از میان شما می روم» (همان، ص. ۲۷۲) و لذا هدف ایشان از این نامه، ارشاد مخاطب و عبرت گرفتن آنهاست؛ لذا از کلمات ساده تر و قابل فهم تر استفاده کرده و در نتیجه، غنای واژگانی نامه کاهش پیدا کرده است.

مرحوم سید رضی (ع) آغاز نامه ۳۰ را نیاورده است. آغاز آن مطابق آنچه در نقل ابن ابی الحدید آمده، چنین است: «أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنِي كِتَابُكَ تَذَكُّرُ فِيهِ مُشَاغَبَتِي...». این تعبیر به خوبی نشان می دهد که این نامه، نامه ای ابتدایی از سوی امیر مؤمنان علی (ع) نیست، بلکه پاسخی است به نامه معاویه که امام (ع) را متهم به ایجاد آشوب و ظلم و ستم کرده و امام (ع) پاسخ کوبنده ای به او می دهد که برنامه من، امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با ستمکاران و ملحدان و منافقان است و براساس دستور پروردگار در قرآن مجید، این امور را انجام می دهم. سپس به نصیحت کردن معاویه می پردازد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰، ج. ۹/ صص. ۴۴۹-۴۵۰).

خطاب این نامه، جدی تر از نامه ۲۳ بوده و از عباراتی همچون «مَنْ نَكَبَ عَنْهَا جَارَ عَنِ الْحَقِّ وَخَبَطَ فِي النَّيِّهِ وَغَيَّرَ اللَّهُ نِعْمَتَهُ وَأَحْلَلَ بِهِ نِقْمَتَهُ» استفاده کرده است و مخاطب آن، برخلاف نامه ۲۳، عوام نبوده، بلکه یکی از خواص (معاویه) است؛ لذا امام (ع) از کلمات تکراری کمتری استفاده کرده اند که این امر سبب شده است تا غنای واژگانی آن، بیش از غنای واژگانی نامه ۲۳ شود.

اما در نامه ۷۳ امام (ع) به طور واضح می فرمایند که از این مکاتبات با معاویه خسته شده اند؛ «التردد» به معنای «توقف» نیست، بلکه به معنای «تکرار» است؛ یعنی خودم را ملامت می کنم به خاطر اینکه مرتب، جواب تو را می دهم و اینکه او را تشبیه کرده به «الْمُتَحَيِّرِ الْقَائِمِ

يَهْطُلُهُ مَقَامُهُ»، زیرا برهان‌هایی که معاویه ذکر می‌کند، سست‌تر از تار عنکبوت است و چیزی می‌نویسد که هم خودش و هم مردم عاقل می‌دانند که باطل است (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۵، صص. ۱۷۶۴-۱۷۶۵).

سپس پاسخ کوبنده‌ای به او داده و درخواست‌هایش را رد می‌کند. می‌فرماید: «به کسی می‌مانی که به خواب سنگینی فرو رفته و رؤیاهای آشفته می‌بیند که به او دروغ می‌گوید» (وَكَسَتْ بِهِ غَيْرَ أَنَّهُ بِكَ شَبِيهٌ). اشاره به اینکه تو در این گمراهی و سرگردانی، اصل و اساس، محسوب می‌شوی و گمراهان شبیه تواند.

بی‌شک گوینده‌ای همچون علی بن ابی‌طالب و سخنانی همچون خطبه‌ها و نامه‌های او می‌تواند بیشترین تأثیر را در مخاطبان بگذارد، اما هنگامی که ظرفیت پذیرش مخاطب، متناسب با پند و موعظه نباشد، سودی نخواهد داشت. به‌یقین، سخنانی مؤثرتر از سخنان پیامبر اسلام (ص) یافت نمی‌شود ولی خداوند در قرآن صراحتاً می‌فرماید: «سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنْذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» (یس: ۱۰) (همان، ج. ۱۱/ صص. ۳۹۴-۳۹۹). از این رو امام (ع) از سخنان تکراری خسته شده و لحن و خطاب ایشان، بسیار جدی‌تر از دو نامه قبل بوده‌است؛ لذا کمتر از کلمات تکراری در این نامه استفاده کرده‌اند که این امر، سبب شده غنای واژگانی آن، بیش از دو نامه دیگر باشد.

۵. نتیجه

بررسی سبک امام علی (ع) در سه نامه منتخب، نتایج زیر را در پی داشت:

- طبق نظریه بوزیمان، بیشترین «ن‌فص» مربوط به نامه ۳۰ و کم‌ترین آن مربوط به نامه ۲۳ است؛ لذا سبک نامه ۳۰ نسبت به دو نامه دیگر، ادبی‌تر بوده و سبک نامه‌های ۲۳ و ۷۳ تقریباً مشابه است، اما سبک هر سه نامه، ادبی است.

- طبق نظریه جانسون، در نامه ۲۳ از بیشترین کلمات تکراری و در نامه ۷۳ از کم‌ترین کلمات تکراری استفاده شده‌است؛ لذا بیشترین غنای واژگانی مربوط به نامه ۷۳ و کم‌ترین آن مربوط به نامه ۲۳ است.

- شیب کم منحنی‌ها نشان‌دهنده این است که هر سه نامه با وجود اختلاف سبک، از نظر غنای واژگانی، تفاوت آشکاری ندارند؛ به‌طوری‌که تفاوت غنای واژگانی نامه ۲۳ و ۳۰ فقط ۴

درصد بوده و تفاوت بیشترین و کمترین آن نیز ۱۲ درصد است.

- تفاوت در رویکرد انفعالی نامه‌های منتخب و همچنین نوع فعل‌های به‌کاررفته در آن‌ها، دال بر تأثیرپذیری کلام امام ^(ع) از شرایط مخاطب است؛ به‌گونه‌ای که هر جا قصد ایجاد تغییر در رفتار مخاطب داشته، بیشترین استفاده از فعل را کرده‌اند که دلالت بر پویایی و غلبه احساسات دارد.

- امام ^(ع) در نامه ۷۳ از مکاتبه با معاویه به ستوه آمده و از صحبت‌های تکراری، پرهیز می‌کند؛ لذا این نامه از بالاترین غنای واژگانی برخوردار است اما در نامه ۲۳ امام ^(ع) قصد شفاف‌سازی وصیت خود برای عموم مردم را داشته‌اند و لذا از کلمات تکراری بیشتری استفاده کرده‌اند تا مطلب به‌خوبی در ذهن آنان جای گیرد؛ در نتیجه غنای واژگانی این نامه، کاهش پیدا کرده است. از طرفی، نامه ۳۰ برخلاف نامه ۲۳، خطاب به شخص خاص (معاویه)، نوشته شده است، لذا سبک آن جدی‌تر بوده و غنای واژگانی بیش‌تری دارد.

- از آنجاکه هر سه نامه در زمان خلافت امام ^(ع) - که بیش از پنج سال نبوده - نوشته شده‌اند، شرایط کلی حاکم بر هر سه نامه، یکسان بوده است و اختلاف اندک در نتایج نیز نشان‌دهنده وجود ثبات نسبی در سبک نامه‌هاست.

۶. پی‌نوشت‌ها

1. Statistical Stylistics
2. Quantity
3. Quality
4. Johnson's Theory
5. Youl's Theory
6. Busemann's Equation
7. Entropy
8. Leech
9. Factors
10. Electronic Computing
11. Lexical Elements
12. Ratio
13. Literary Style
14. Scientific Style
15. Vocabulary Richness
16. Type Token Ratio

17. Cumulative TTR
18. Decremental TTR

۷. منابع

- ابن ابی الحدید (۱۳۸۵). شرح نهج البلاغه. تحقیق: م. ابوالفضل إبراهیم. قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی.
- آقائی، ع.، عسکرزاده طرقله، ر.، و قربان صباغ، م. (۱۳۹۹). زبان و سبک گفتار شخصیت در نمایشنامه مجنون محبت، نوشته سام شپرد. جستارهای زبانی، ۱۱ (۴)، ۴۸-۲۵.
- امیری، ج.، و پروین، ن. (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای سبک ادبی و علمی در خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه بر پایه معادله بوزیمان. مطالعات ادبی متون اسلامی، ۱ (۳)، ۸۴-۶۵.
- بلیث، ه. (۱۹۸۹م). البلاغه والأسلوبية. ترجمه و تقدیم و تعلیق: م. العمری. منشورات دراسات أساسی فاس.
- حاجی خانی، ع.، و فرهنگ نیا، ا. (۱۳۹۵ش). أسلوبية بوزیمان الإحصائية ومدی إمكانية تطبیقها على صحة نسبة الخطبة الشقشقية إلى الإمام علی (ع). اللغة العربية وآدابها، ۱۲ (۳)، ۵۰۰-۴۷۵.
- الخفاجی، م.، السعدی فرهود، م.، و شرف، ع. (۱۴۱۲ق). الأسلوبية والبيان العربي. بیروت: الدار المصرية اللبنانية.
- دشتی، م. (۱۳۹۵). فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه. قم: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع).
- روشنفکر، ک.، متقی زاده، ع.، پروین، ن.، و سراج، ع. (۱۳۹۲). بررسی گونه کاربردی زبان زنانه در مرثیه معاصر (با تأکید بر مرثیه‌های سعادت صباغ). جستارهای زبانی، ۴ (۴)، ۱۳۶-۱۱۱.
- شریف رضی، م. (۱۳۹۴). نهج البلاغه. ترجمه م. دشتی. تهران: پیام عدالت.
- صدقی، ح.، و زارع برمی، م. (۱۳۹۴). سبک‌شناسی مقامات همدانی و حریری براساس سبک‌شناسی آماری بوزیمان. فنون ادبی، ۷ (۲)، ۱۴-۱.

- صدقی، ح.، فلاحتی، ص.، أشرف، إ.، و عیدی، ز. (۱۳۹۶). تحلیل سبک شناسی آماری بخشی از رساله التوابع والزوابع ابن شهید ورسالة الغفران معری بر اساس معادله بوزیمان. *زبان‌پژوهی*، ۹ (۲۲)، ۱۴۸-۱۲۷.
- فیض‌الاسلام، ع. (۱۳۶۵). ترجمه و شرح نهج‌البلاغه. تهران: چاپخانه سپهر.
- متقی‌زاده، ع.، حاجی‌خانی، ع.، و مدیری، س. (۱۴۴۰-۱۴۴۱ق). الموازنة بين نهج البلاغة والصحيفة السجادية على أساس الأسويية الإحصائية وفقا لنظريتي بوزیمان وجونسون. *آفاق الحضارة الإسلامية*، ۲۲ (۲)، ۱۵۷-۱۳۱.
- مصلوح، س. (۱۹۹۲م). *الأسلوب، دراسة لغوية إحصائية*. القاهرة: عالم الكتب.
- مصلوح، س. (۱۹۹۳م). *في النص الأدبي دراسة أسلوبية إحصائية*. القاهرة: عين للدراسات والبحوث الإنسانية والاجتماعية.
- مکارم شیرازی، ن. (۱۳۹۰). *پیام امام امیرالمؤمنین (ع)*. قم: انتشارات علی بن ابی‌طالب (ع).
- ناظمیان، ه.، پیرانی شال، ع.، و رمضانی، ا. (۱۳۹۶). تحلیل آرایه‌های بدیع در خطبه غراء از منظر سبک‌شناسی آماری. *پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، ۱۶ (۵۴)، ۷۲-۵۱.
- ناعمی، ز.، و ترابی حور، ل. (۱۳۹۸). بررسی ادبیت سبک مجموعه شعری «قالت لی السمراء» نزار قبانی و «رستاخیز» سیمین بهبهانی براساس معادله بوزیمان. *کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی*، ۹ (۴)، ۱۴۳-۱۲۳.

References

- Aghaei, A., Askarzadeh, A., & Ghorban Sabbagh, M. (2020). The study of language and style in Sam Shepard's fool for love. *Language Related Research*, 11(4), 25-48. [In Persian].
- Amiri, J., & Parvin, N. (2016). Comparative study of literary and scientific style in the sermons and letters of the Nahj al-Balagha based on Busemann's equation. *Literary Studies of Islamic texts*, (3) 1, 65-84. [In Persian].
- Bleeth, H. (1989). *Rhetoric and style*. Translation: Mohammad Al-Omari.

Publications on the principles of Fas. [In Arabic].

- Dashti, M. (2016). *Dictionary of general topics of the Nahj al-Balagha*. Qom: Amir al-Mo'menin Cultural Research Institute. [In Persian].
- Faiz al-Islam, A. (1986). *Translation and explanation of the Nahj al-Balagha*. Tehran: Sepehr Printing House. [In Persian].
- Hajikhani, A., & Farhangnia, A. (2016). Busemann 's statistical stylistics and the extent to which it can be applied to the correctness of the ratio of the Al-shagshaghiah sermon to Imam Ali (PUH). *Journal of Arabic Language and Literature*, (3) 12, 475-500. [In Arabic].
- Ibn Abi Al-Hadid. (2006). *The Explanation of the Nahj al-Balagha*. Research: Mohammad Abolfazl Ibrahim. Qom: The Library of the Great Ayatollah Al-Marashi Al-Najafi. [In Arabic].
- Khafaji, M., Al-Saadi M., & Sharaf, A. (1991). *Stylistic and Arabic statement*. Beirut: Egyptian Lebanese House. [In Arabic].
- Makarem Shirazi, N. (2011). *Message of Imam Amir al-Mo'menin* (PUH). Qom: Ali Ibn Abi Talib (PUH) Publications. [In Persian].
- Maslouh, S. (1992). *Style, statistical linguistic study*. Cairo: The world of the books. [In Arabic].
- Maslouh, S. (1993). *In the literary text, A stylistic statistical study*. Cairo: Eyes for Human and Social Studies and Researchs. [In Arabic].
- Motaghizadeh, I., Hajikhani, A., & Modiri, S. (2020). The balance between the Nahj al-Balagha and the Sahifah Sajjadiah based on the statistical study according to the theories of Busemann and Johnson. *Horizons of Islamic Civilization*, (2) 22, 131-157. [In Arabic].
- Naaemi, Z., & Torabi Hoor, L. (2019). A study of the literary style of the poetry collection of "Qalt Lee Al-Samra" by Nizar Qabbani and "Rastakhiz" by Simin Behbahani Based on the Busemann's Equation. *Exploration of Comparative Literature*, (4) 9, 123-143. [In Persian].

- Nazemian, H., Pirani Shal, A., & Ramezani, A. (2017). Analysis of novel arrays in Ghara sermon from the perspective of statistical stylistics. *The Nahj al-Balagha Researchs*, (54) 16, 51-72. [In Persian].
- Roshanfekar, K., Motaghizadeh, I., Parvin, N., & Seraj, A. (2013). A study of the application of female language in contemporary lamentation (with emphasis on Saad Sabah's lamentations). *Language Related Research*, 4(4), 111-136. [In Persian].
- Sharif Razi, M. (2015). *Nahj al-Balagha*. Translation: Mohammad Dashti. Tehran: Message of Justice. [In Persian].
- Sedqi, H., Falahati, S., Ashraf, I., & Eidi, Z. (2017). Statistical stylistic analysis of the part of The Message of Disciples and Whirlwinds by Ibn Shaheed and the Message of Forgiveness by Maari based on Busemann's equation. *Linguistics*, (22) 9, 127-148. [In Persian].
- Sedqi, H., & Zare Barmi, M. (2015). Stylistics of hamedani and hariri officials based on Busemann's statistical stylistics. *Literary Techniques*, (2) 7, 1-14. [In Persian].